

Kováts Dániel: *„Fény s nagyvilág énnékem Széphalom”. A Kazinczy Ferenc emlékhely története és hatása*

Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2009, 272 l.

2009-ben Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóját számos eseménnyel és kiadvánnyal ünnepelte mind a szűkebb irodalomtörténeti szakma, mind az érdeklődő, művelt nagyközönség. Kováts Dánielnek az évfordulóra megjelent könyve egyszerre szól a Kazinczyról megemlékezők teljes köréhez, hiszen éppúgy találhat benne értékes információkat az egyetemi oktató, mint egy középiskolai diák. Kazinczy nevét egyébként ma már sokkal inkább nyelvművelő és irodalomszervező tevékenységéről ismerik az olvasók, mintsem – egyébként sok esetben kiváló – irodalmi művei alapján. Nyelvművelő tevékenységének pedig a leginkább ma is élő hagyománya a nevét viselő szépkiejtési verseny, valamint az egykori lakhelyén létesült emlékhely és az ahhoz kapcsolódó rendezvények, társaságok működése, az anyanyelvi mozgalom kultuszhelye.

Kováts Dániel, a kiváló főiskolai tanár és helytörténész, igen magas szakmai színvonalon állította össze a széphalmi emlékhely történetéről szóló, újabb kutatási eredményeit is közlő könyvét. Nincs is erre a feladatra érdemesebb szerző, mint a Kazinczy Társaság egykori elnöke, aki értő és érzékeny ismerője Kazinczy életművének, valamint a tájnak, a vidéknek, ahol Kazinczy élete nagy része is telt.

A kötet három fő részre tagolódik, és mindhárom rész további öt alfejezetből áll. Az első nagy egység középpontjában a Kazinczy-család és maga Kazinczy Ferenc áll. Mindenekelőtt alapos áttekintést kapunk a Kazinczy-család történetéről, valamint magáról Kazinczy Ferencről is születésétől kezdve Széphalmon való letelepedéséig. Ez még a fogsága előtti időszak: házának alapkövét 1791 májusában helyezik el. Részletes leírást olvashatunk a birtok elnevezéséről, majd magáról a házról. Kováts Dániel kötetének egyik legfontosabb erénye, hogy minden állítást, témát képekkel illusztrál. Ebben az esetben is a ház alaprajzától kezdve, térképészeti fotókon át a szobák beosztásáig, minden szemléletesen tárul az olvasó elé. A ház belső terei után következik a szépséges táj, Kazinczy szűkebb élettere. Először a kert, az udvar, majd a környező dombok, falvak. A széphalmi kúria nevezetes fáiról is történik említés, hiszen Kazinczy szenvedélyes faültető és gyűjtő volt, aki a kor divatos angolkertjeinek hatására alakította az őt körülvevő tájat, természeti környezetet. A kert jelenleg természetvédelmi terület, ahol igyekeznek a Kazinczy-korabeli állapotot rekonstruálni.

A könyv következő nagyobb egysége a birtok gazdaságával foglalkozik. Gazdálkodni tulajdonképpen csak a börtönből kiszabadulva, 1801 után kezdhetett Kazinczy. A gazdálkodás mindennapi küzdelmei nem kímélték, a természeti csapások szüntelenül nehezítették életét. Megtudhatjuk ebből a részből, hogyan termesztett gabonát, szőlőt, milyen állatokat tartott, s hogy megpróbált méhészkedni is. Mindezt ismét gazdag képanyag kíséretében. Majd Kazinczy hétköznapi életének jóval kellemesebb oldaláról is olvashatunk, nevezetesen feleségéről, Török Sophie-ról és

gyermekeiről. Kazinczy – különösen a kor szokásaihoz képest – későn alapít családot: majdnem 43 éves, amikor megnősül, első gyermeke születésekor 45, az utolsó-nál pedig 61 éves. Összesen nyolc gyermekük született, az első kislány azonban alig egyéves korában meghalt, amiről Kazinczy mélységes fájdalommal beszélt még évek múltával is. Három lányát és négy fiát azonban sikeresen és gondosan fölnevelte. Meg kell jegyezni, a korszakban igen ritka, hogy nyolc gyermekből hét életben maradt és megérte a felnőttkort. A gyermekhalandóság jóval magasabb volt, mindez nagyfokú szerencsére és főként gondos szülőkre vallott.

A könyv Kazinczy irodalmi műhelyének bemutatásával folytatódik, amelyben összefoglalását olvashatjuk szerzőnk szerteágazó irodalmi tevékenységének. Kováts Dániel bemutatja Kazinczy eredeti művei mellett irodalomszervező tevékenységét is. Különösen azt a heroikus vállalkozást, amelynek során egy vidéki birtokról – pusztán levelezés útján – megteremtette a rendszeres magyar irodalmat. Ebben a részben természetesen nem lehet említés nélkül hagyni a nyelvújítás folyamatát, állomásait, továbbá Kazinczynak a legalább ennyire lényeges irodalmi-nyelvészeti „pörök”-ben való szerepét sem, hiszen mindennel foglalkozott, aminek köze volt az irodalomhoz. A kötet első részének zárataként a kortárs költők véleményét olvashatjuk Széphalomról s a mesterről. Tíz különböző szerző verse van itt csokorba szedve szemléltetésül.

A második nagy fejezet a széphalmi emlékhely kiépítésének történetét mutatja be. Szintén öt rövidebb fejezetben kronologikusan haladunk előre először a birtok és a ház Kazinczy halála utáni történetéről olvasva. 1831-ben a családfő halálával nehéz helyzetbe került a család, nagy adósság maradt a nyakukon, s a gyermekek közül a legkisebb még tizenegy éves se volt. Az özvegy nemsokára kénytelen volt elhagyni otthonát a gyerekekkel. A 38 évvel Kazinczy halála után készült népszámlálás adataiból az derül ki, hogy ekkor már az Akadémia gazdálkodott a Kazinczy-birtokon, bérbe adta éves földbérlőknek.

A kötet ezután számba veszi a széphalmi sírokat, emlékműveket, valamint a családtagok jelenleg is ott található szobraikat. Mindezt gazdag képanyaggal illusztrálva. Itt kaptak helyet az utódok megemlékezései, a 19. század második felének írói-költői által készült leírások, versek, amelyek fő apropóját Kazinczy születésének százéves jubileuma szolgáltatta. Ezt az emlékcarnok története követi, amelynek építését szintén a jubileum kapcsán határozták el. Az Akadémia felhívására gyűjtésbe kezdtek, s 1863-ban már készen is voltak Ybl Miklós tervei. A munkálatok csak nagy nehézségek árán indultak meg, majd folytak 1868 és 1873 között. A csarnok a vendégkönyv bejegyzései szerint 1876-tól fogadott látogatókat. Újabb tíz év telt el, mire a berendezés elkészült. Eközben a birtok melletti falucska hivatalosan is fölvette a Széphalom nevet, s ettől kezdve (1886) hivatalosan is megtalálható lett minden térképen.

Ahogy a könyvből megtudjuk, az emlékcarnok hasznosításával kapcsolatban több elképzelés született, kezdetben nem volt ugyanis egyértelmű, hogy az a Kazinczy-ereklyék múzeuma lesz. Első lépésben összeállították a lehetőleg teljes Kazinczy-relikviák jegyzékét, majd 1897-től helyeztek el itt emléktárgyakat az Akadémia

és a család jóvoltából. A relikviák között egyébként találunk haj- és vérmintát, személyes tárgyakat, valamint kéziratokat, könyveket, de képeket és szobrokat is. Kováts Dániel fotóval illusztrált, részletes katalógusát és leírását adja a jelenleg itt található valamennyi emléktárgynak.

Végül a legújabb épület, a magyar nyelv múzeumának történetével zárul ez a rész. Az alapötletet a Kazinczy Ferenc Társaság fogalmazta meg 1994-ben, nevezetesen hogy a Kazinczy-emlékkertben létesüljön magyar nyelvtörténeti múzeum. A megvalósítás több nehézségbe is ütközött, de a kitartó munka végül eredményt hozott: 2008 áprilisa óta fogadja látogatóit ez az egyedülálló intézmény. Az épület több egységből áll: az állandó kiállítás részére három szint áll rendelkezésre, amelyek jól oszthatók, szeparálhatók. Van itt előadóterem hangversenyek, irodalmi estek rendezésére, de tudományos konferenciáknak is otthont adhat az intézmény. A földszinten látványos állandó kiállítás várja a látogatókat: a magyar nyelv szókészletének izgalmas világa, de természetesen a nyelvújításról is nyílt kiállítás, valamint a magyar beszédművelő mozgalom történetéről is. Részletes leírását olvashatjuk a különböző, érdekesebbnél érdekesebb kiállításoknak, a nyelvművelés fontosságát, a nyelvtörténetet bemutató ötletes megoldásoknak.

A kötet utolsó nagy egysége a Kazinczy-kultusz helyi hatásait mutatja be. Ez a rész főként Zemplén megyével foglalkozik, az iskolákkal és a Kazinczy-kultusz megyei vonatkozásaival. Széphalmon kívül ez elsősorban Sátoraljaújhegyt érinti: itt működik a Kazinczy Kör, amely a környék kulturális életének egyik legfontosabb szervezője és már több mint százéves múltra tekinthet vissza. Szintén a városhoz kapcsolódik a zempléni levéltár, amelyben Kazinczy is dolgozott, de Sátoraljaújhegynek saját Kazinczy-múzeuma is van. Ezen kívül a városban számos Kazinczy-emlék és emlékhely van, a nagy mester emlékét híven ápolja a helyi közösség, a város. Az utolsó két fejezetben a Kazinczy Ferenc Társaság megalakulásáról és szerepéről olvashatunk, valamint az anyanyelvi versenymozgalom történetéről. A Társaság 1985-ben alakult, jelen kötet szerzőjének elnökségével. Fő feladatául a Kazinczy-kultusz ápolását, emlékhelyeinek gondozását, Kazinczy életművének feltárását és ismertetését tűzte ki.

A kötetet Kováts Dániel rövid kitekintéssel zárja, amelynek a *Széphalom fénye és a nagyvilág* címet adta. Az irodalmi kultuszhelyekről szól, innét kanyarodik vissza Széphalom szerepéhez és jelentőségéhez. A könyv végén névmutató található. Összességében az egész kötetről elmondható, hogy kiváló segédanyag mind a Kazinczy-kutatóknak, mind az érdeklődőknek, amely tudományos igénnyel, komoly jegyzetapparátussal íródott, mégis olvasmányos, érdekes munka. Külön ki kell emelni a kötet érdekéért a rendkívül gazdag illusztráló képanyagot, amely elevenen és színesen tárja az olvasó elé a korabeli dokumentumokat és a mai állapotokat. A kötet mind külsejében, mind tartalmában igényes, szép munka, amelyet örömmel forgathat minden érdeklődő.

Ajkay Alinka